

KOVÁCS ISTVÁN

Egy „barátság” pártkulisszatitkai

A „Lengyel, magyar két jó barát” eredeti, s a lengyel fogalmat jobban tükröző magyar változata – „Egytestvér a magyar és a lengyel” – kikopott a közemlékezetből. A fiatalabb polonista történésznemzedék ismert, jeles képviselője, Mitrovits Miklós által összeállított iratgyűjtemény – *A magyar–lengyel kapcsolatok dokumentumai, 1957–1987* – főcíme nem is lehetne e XIX. század eleji, „egytestvérségre” utaló mondás. Az, hogy a szerző a főcímben – *Lengyel, magyar „két jó barát”* – az utolsó három szót idézőjelbe tette, nagyfokú tudatosságra vall. A Kádárrendszernek ugyanis óriási tehertétel volt ez a „barátság”, amelynek hangoztatására a szocialista táboron belüli séma kötelezte. Kádár János tudatában a „lengyel” szinte szinonimája volt „a magyar ellenforradalomnak”. Hiszen október 23. előtörténetében ott lüktetett a júniusi poznaí munkásfelkelés és Władysław Gomułka első titkárrá választása – Moszkva akarata, beleegyezése ellenére. A forradalom napjait pedig áthatotta a lengyeleknek a nagyvilágban páratlan szolidaritásvállalása. Lengyelországból érkezett az első vörös kereszt repülőgép – már október 25-én –, s a külföldről kapott, anyagiakban kifejezhető társadalmi adományok több mint huszonöt százaléka a lengyel nép segítőkészségét tükrözte, amelynek része volt a véradásra jelentkezett tizenhatezer ember is. Érthető, hogy Kádár, mihelyt tehette, azonnal lesújtott a forradalom napjaiban Magyarországra érkezett lengyel újságírókra, akik a valóságnak megfelelően tudósítottak Budapest hősi harcáról – mintha az a magára hagyott 1944-es varsói felkelés folytatása volna. November 11-én valamennyiüket kiutasította az országból.

Az aligha vitatható, hogy az 1957. január 7. és 1958. október 13. között keltezett dokumentumokra még rávetül 1956 szellemárnya, ha az idő előrehaladtával egyre jobban halványul is ez az árny. A Lengyel Népköztársaság budapesti nagykövete, Adam Willman az októberi lengyelországi változások következtében rokonszenvennel viseltetett a magyar forradalom és Nagy Imre iránt. 1957. január 7-én beszélgetett Fehér Lajossal, „a kormány szénügyi megbízottjával”. (Nem véletlen, hogy vele: Kádáréknak – a ma-

gyar bányászok sztrájkja miatt – kellett a lengyel szén.) Willman bizonyára nem hitte el beszélgetőtársa állítását, miszerint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány programját „a társadalom elégedettséggel fogadta”. E program gyakorlati megvalósításába ekkor már a tömeges letartóztatások, internálások, bebörtönzések is beletartoztak. A rendteremtő megtorlás kapcsán jegyzi meg huszonnégy évvel később, 1981. március 19-én Kádár Stanisław Kaniával, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárával folytatott beszélgetése során a Szolidaritás szakszervezet politikai tevékenysége miatti aggodalmában: „1956-ban mi azért fordultunk a szovjet hadsereghez, mert nem voltak egyéb kipróbált módszereink. Gyorsan kellett cselekednünk. Akkor arra kértem a szovjet elvtársakat, hogy egységeik legyenek passzívak, lehetőleg maradjanak a laktanyákban. Ezzel egyidejűleg saját egységeket kezdtünk létrehozni, rendőrtisztekből álló rendfenntartó századokat, az 1917-es októberi forradalom idején felállított alakulatok mintájára. Abból indultunk ki, hogy jobb, ha valakit a saját honfitársa ütlegel, mintha ezt a szovjet katonák tennék.” Vagyis Kádár perverz meggyőződése szerint – például a sor-tüzek esetében – jobb, ha a pufajkások lövik agyon saját honfitársaikat.

Az 1980-ban és 1981-ben létszámában gyorsan apadó lengyel párttagság „betonja” ugyanis azt követelte a hadiállapot bevezetése után a kádári mintára hivatkozva, hogy fel kellene akasztani pár ezer Szolidaritás-tagot, s akkor helyreállna a rend. Kádár ugyan berzenkedett a katonai hatalomátvételtől, de megkönnyebbülten fogadta a Szolidaritás erőszakos felszámolásának hírért 1981. december 13. után. 1982-es és 1984-es találkozásai dokumentumai szerint Wojciech Jaruzelski arról faggatta Kádárt, miként hajtotta végre a konszolidációt, és miként érhető el az, hogy a húsboltokban jegy nélkül lehessen húst kapni. A tábornok ekkor egyértelműen a magyar pártvezetőt tartotta példaképének.

Ugyanakkor az is igaz, hogy két és fél évtizeddel korábban, 1956 végén, 1957 elején Kádár János számára egy ideig a világ lengyeljei körében osztatlan népszerűségnek örvendő Władysław Gomułka volt a példakép. Egészen addig, amíg meg nem tudta, hogy a lengyel pártvezető Hruscsovnál megpróbált közbenjárni Nagy Imre életéért. A sztálini Szovjetuniót háborúban megjárt, tapasztalt lengyel kommunista a Hruscsovtól kapott válaszból – „Nem avatkozhatunk bele a magyar elvtársak belügyeibe!” – könnyen kikövetkeztethette, hogy Nagy Imrére akasz-

tófa vár. Addig ugyanis a lengyel pártvezetés Maléter Pálért aggódott, s azzal egyáltalán nem számoltak, hogy a (volt) magyar miniszterelnököt kivégezhetik. Ennek lehetőségét ugyan felvillantotta Willman nagykövet, amikor titkos táviratban számolt be Gomulának 1957. május közepén a Moszkvából visszahívott Révai Józsefnél, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága tanácsadójánál tett kórházi látogatásáról, aki arról tájékoztatta, hogy a Snagovból hazahozott Nagy Imrét bíróság elé kell állítani: „Révai szerint a pernek nyilvánosnak kell lennie, jóllehet ez kellemetlen lesz néhány párt- és állami vezető számára, például Kádár és Apró számára, akik november 4. előtt – különösen az események első hetében – tevélegesen támogatták Nagy Imrét, és határozottan kiálltak Magyarországgal kilépéséért a Varsói Szerződésből és az ország semlegességéért. Kádár és Apró kezdetben teljesen másképp értékelték az októberi események első szakaszát. (...) Nagy Imre és legközelebbi munkatársai ügyében halálos ítéletet kell hozni, annál is inkább, minthogy más, kisebb felelősséggel bíró ellenforradalmárok esetében is ilyen ítéletet hoztak vagy fogtak hozni.”

Révai József a Népszabadság 1957. március 7-i számában megjelent *Eszmei tisztaságot!* című cikkében leszögezte: „nem új politikát kell csinálni, hanem a régit jól”. A lényegét tekintve Kádár is a régi politikát folytatta, ha például arra gondolunk, hogy az ő nevéhez fűződik a magyar parasztság brutális téveszbe-kényszerítése, tönkretétele. Egyébként maga Grósz Károly is az 1956 utáni politikának az ’56 előttel való folytonosságát hirdette a „proletárdiktatúra” fennállásának utolsó pillanatáig.

A forradalom leverését követő szellemi bizonytalanság időszakában a magyar külügyminisztérium meglepően objektív tájékoztatást adott „Lengyelország helyzetéről és a magyar–lengyel kapcsolatokról” 1957. március 4-én kelt bizalmas jelentésében: „A lengyel vezetőknek a magyarországi események jellegével kapcsolatos állásfoglalása (...) tartózkodó... Egyetlen esetben sem hangsúlyozták az események ellenforradalmi jellegét, sem pedig azt, hogy elsősorban a nemzetközi imperializmustól indult ki a fegyveres felkelés megszervezése. (...) Az október 23-i magyar események kirobbanása után rögtön megmozdult a lengyel társadalom, és széles körű gyűjtést indítottak a magyarok megsegítésére (ezideig kb. 31 millió zlotyot gyűjtöttek, amiből eddig mintegy 11 millió zloty értékű árut szállítottak le). (...) A társadalmi

gyűjtésen kívül a lengyel állam 100 millió zloty értékű árusegélyt és 40 millió rubel hosszúlejárátú kölcsönt adott a magyar állam számára... (...) A két ország tudományos akadémiaja közötti – ez év február 18-án aláírt – tudományos együttműködési egyezmény keretein felül a lengyelek vállalták, hogy összesen 12 hónapra fogadnak magyar tudományos kutatókat saját költségükre, és vállalják, hogy az MTA által kiadandó lengyel–magyar szótárt szintén saját költségükre kiadják az MTA helyett és annak nevében.”

A két ország közötti kapcsolatok kiszélesítésére készült, s 1957. március 4-én közzétett programnak a kulturális együttműködésre vonatkozó része ma is vállalható lenne. Ebben előírják „valamelyik magyar egyetemen lengyel filológiai tanszék” létesítését. (A Debreceni Egyetemen a közelmúltban számolták fel a Lengyel Filológiai Tanszékot, s kis híján ugyanerre a sorsa jutott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Lengyel Tanszéke is.)

Az irodalmi programot egy vessző változtatás nélkül át lehetne venni:

- „1. Próza- és költészeti fordítások kiszélesítése (a magyar és lengyel irodalmi művek népszerűsítése, a népszerű tömegkiadványok útján),
2. a fordítások színvonalának emelése,
3. új fordítói nemzedék kiképzésének támogatása,
4. a pénzügyi kérdések rendezése (kiadói honoráriumok).”

1957. július 1-jén Willman nagykövet hosszú titkos jelentést küldött Władysław Gomulának Apró Antallal, a Magyar Népköztársaság miniszterelnök-helyettesével folytatott beszélgetéséről. Ebben Apró a szénszállítások 150–200 ezer tonnával történő megemelését kérte. Beszélgetőtársa lengyelországi látogatásának – egyébként egészséges építészeti ízlésről tanúskodó – negatív tapasztalatát is szóvá tette Willman: „Apró megütközött Varsóban az előre gyártott új lakóépítkezéseken, a kockaházakon. Tanácsolja, hogy hanyagoljuk Varsóban a komplett lakások építését ilyen doboz stílusban, és ha már ez szükséges rossz, akkor Varsón kívül, hogy ne csúfítsák el a fővárost.” Kár, hogy később Budapest kapcsán nem táncolta ugyanezt Kádárnak. Az MSZMP és a LEMP különböző szintű képviselői időnként – más művészi területen – „párteszttétikai” pengeváltásra kényszerültek. 1966 végén Martin Ferenc varsói magyar nagykövet azt bizonygatta jelentésében, hogy Wojciech Żukrowski *Kőtáblák* című óriási sikert aratott regé-

nye „nem is érdemelne különösebb figyelmet, ha mindaz a politikai és erkölcsi csődtömeg, amelyet regényében Żukrowski összehord, nem kapcsolódna igen szoroson az 1956-os időszak magyarországi politikai eseményeihez...” A magyar fél főleg azt tartotta sérelmesnek, hogy az októberi eseményeket a lengyel író nem ellenforradalomnak állítja be. Négy év múlva Tadeusz Hanuszek lengyel nagykövet háborgott Kardos G. György *Hová tűntek a katonák?* című lengyelellesnek tartott regényén, amelynek eredeti címe *Sasok a porban* volt.

Nagy Imre és társai Lengyelországban közfelháborodást kiváltó kivégzését követően, ahogyan a lengyel vicc szerinti Gomułka (magyarul gomolya) apránként „túró” lesz, 1960-ban már önfeledten csokolózik össze az általa korábban megvetett Kádár Jánossal. A két kommunista vezető gyakran találkozik egymással. A kötetben közzétett dokumentumok jól tükrözik Gomułka „átváltozását”. A köztük kialakult bizalmas baráti kapcsolat megengedte azt, hogy a magyar–lengyel párt- és kormányközi tárgyalások 1964. október 13-i és 14-i varsói üléseinek egyikén Kádár János a nacionalizmusról is kifejtse véleményét: „Meg kell mondanom, hogy ezek a tünetek, amelyek Romániában az utóbbi időben voltak: ez a brüszk mozgalom a KGST kérdésében, a szovjetellenes dolgok, a nacionalista dolgok, azután bizonyos helytelen változtatás egy korábban elfogadható nemzetiségi politikában, nagyon rontják, mérgezik a viszonyunkat. Ez sok veszélyt hord magában. Mert ha ott nacionalizmus van, nálunk ugyanazt váltja ki a közvéleményben, s meg kell mondanom, a pártban is. Olyan hamar be tudnak nálunk gerjedni még a PB-tagok is, hogy rögtön az jut az eszembe, amit Lenin mondott, hogy kaparj meg egy orosz bolsevikot, rögtön kibújik belőle a nagy orosz sovinizta.” Tudatában volt-e annak Kádár, hogy évek óta milyen csendestársi szerepet játszott a határon túli, elsősorban romániai magyarság felszámolásában? (E tekintetben az 1956 utáni évek pártvezetésének legsötétebb figurája, Marosán György Kádár Jánost is alulmúlta. A vele folytatott beszélgetésről Willman nagykövet 1957. február 2-án többek között a következőket táviratozta Gomułkának: „Nagy nehézségek vannak – a felébredt magyar nacionalizmusból eredően – a Csehszlovákiában, a Román Népköztársaságban és a Jugoszláviában élő magyarokkal. Az októberi események alatt ezekben az országokban a magyar kisebbség imperialisták által felélesztett kérdése kü-

lönösen élessé vált. Ha nincs az ellenforradalom fegyveres leverése, akkor ez az események tűzfészkévé vált volna Magyarország majdnem minden szomszédjánál.”)

Kádárt, aki harminchárom évig állt az ország élén, megviselték a Lengyelországban 1970-ben, 1980-ban, 1981-ben bekövetkezett kommunista „vezéráldozatok” – Władysław Gomułka, Edward Gierek, Stanisław Kania –, s különösen a pártvezetők bukását kiváltó véres társadalmi megmozdulások, mozgalmak, amelyek „apogeuma” a Szolidaritás-szakszervezet megalakulása volt. Leginkább az döbbenette meg, hogy a munkáshatalmat munkások akarják megdönteni. (Ezzel a lehetőséggel egyébként a velük szemben mindinkább a kemény kéz politikáját hirdető Gomułka pontosan tisztában volt, amint ezt az 1970. decemberi tengerparti munkásmészárlások is bizonyítják.) Ezzel kapcsolatos aggodalmának Kádár, azt követően, hogy a Szolidaritás I. Országos Kongresszusán felhívást intéztek *Kelet-Európa dolgozóihoz*, 1981. szeptember 17-én Stanisław Kaniának és a LEMP-nek címzett levelében adott hangot: „Különösen megdöbbentett mindnyájunkat a »Szolidaritás« szakszervezet kongresszusának légköre, a kommunista- és szovjetellenes megnyilatkozások sorozata, a hangadók féktelen demagógiája, amivel megtévesztik, becsapják a felismert hibák kijavítását, de nem a szocializmus felszámolását akaró munkástömegeket. (...) A »Szolidaritás« kongresszusának a szocialista országok dolgozóihoz intézett provokatív »üzenete« nem más, mint ugyanennek a realitásokkal nem számoló, felelőtlen demagógiának nemzetközi síkra vitele – egyben nyilvánvalóan a nemzetközi reakció által sugalmazott lépés a szocialista országok népeinek szembeállítására.

A magyar nép nagyra becsüli keserves tapasztalatok árán és fáradságos munkával megszerzett szocialista vívmányait. A »Szolidaritás« hangadói hiú reményeket táplálnak. A durva provokációt, a belügyeinkbe való nyílt beavatkozási kísérletet a magyar dolgozók a leghatározottabban visszautasítják.”

A visszautasítás azt jelentette, hogy a Népszabadságban, az Élet és Irodalomban és más orgánumban útszéli hangvételű cikkek sora jelent meg – amikért szerzőik még mindezideig nem kértek bocsánatot – a Szolidaritásról és annak vezetőjéről, Lech Wałęsáról. A „lusta lengyelekről, akiket mi tartunk el”, a pápáról, a lengyel piacról, a valutázó polylakokról a hírekben és főleg rádió- és tévékabarék-

ban csöpögtetett mérgek felszívódtak a magyar honpolgárok egy részének lelkébe, tudatába.

A fentebb idézett mondatok formájukat tekintve kerek, értelmesek. (Látszik, hogy valamelyik titkára fogalmazta.) Ez nem volt jellemző Kádár beszédeire. Bizonyítja ezt 1982. február 16-án a MSZMP PB ülésén elhangzott, a hadiállapot bevezetése utáni lengyel helyzettel kapcsolatos felszólalása: „Ha nekünk sikerült az akciónkat végrehajtani, itt volt az a két lengyel katona a múlt héten, és pénteken elég hosszú politikai beszélgetések voltak velük. A Jaruzelski elvtárs két legfontosabb katonai helyettese, az egyik a tényleges honvédelmi miniszter is most, meg vezérkari főnök, a másik pedig a politikai osztály vezetője. A velük való beszélgetés ezeket támasztja alá, legalábbis ezek az emberek is úgy beszélnek, hogy a fő gond a párt talpra állítása, ami igen érdekes módon, lengyelesen úgy látszik, hogy az alsó szervezetekben valahogy elkezdődött, kicsit mozgatják már az aktívákat, meg az alapszervezetek is kapaszkodnak, teljesen vegyes eredménnyel persze, és a fő gondjuk a Központi Bizottságuk, amelyiket összehívni készülnek, meg nem tudom én mi.”

A zagyva szótörmelékből nehéz összerakni a szándék szerinti gondolatot. Ehhez képest üdítő a kötetben e beszédet követő dokumentum, a L'Unità című olasz kommunista orgánus 1982 márciusában Nyers Rezsővel készített interjújának a lengyel helyzetre vonatkozó több része. Igaz, „a korszerű leninizmus” általa meghatározott fogalmából nem hámozható ki semmi, de lehet, hogy éppen ez a lényege: „Korszerű leninizmuson én egyszerűen azt értem, amint és ahogyan Lenin feltételezhetően kialakította volna a politikáját az ő marxizmus értelmezése alapján, ha ő maga ott élt volna a 60–70-es évek Lengyelországában.”

Azzal viszont egyetérthetünk, amit a Szolidaritás alatt fellobbant nemzeti tudatról ír: „Sajátosnak tűnik számomra a lengyel nemzeti tudat, amely a felfokozott védekezési reflexek és a túlzott nagyot akarás hatását látszik magán viselni. Ez nemcsak erős fogékonyságot, nagyfokú érzékenységet jelent a valós nemzeti problémák iránt, hanem azt a veszélyt is ma-

gában hordozza, hogy nemzeti problémaként érzékelnek az emberek olyan jelenségeket is, melyek igazában társadalmi, nem nemzeti eredetűek. A történelmi tapasztalat arra int bennünket, hogy irreális nemzeti tudat ellen korántsem hatékony gyógyszer a pusztán internacionális gondolkodás propagálása, a hatékony orvosság nem más, mint elsősorban a reális nemzeti tudat kialakítása, csak ezúton lehet az internacionális gondolkodást igazán uralomra juttatni.” Az interjú számos „lengyel” okfejtése érvényes lehetne ma is. Nem véletlen, hogy az interjú közzését a párt vezetése, Óvári Miklóssal az élen, nem engedélyezte.

(Mindezek fényében sem sza-

bad elfeledkeznünk arról, hogy Nyers Rezsőt súlyos felelősség terheli Nagy Imre és társai bitófára juttatásában. Nemes Dezső zagyva, indulatos ideológiai ömlengéseivel szemben ő fogalmazta meg az 1957. februári központi bizottsági ülésen tömören a vádat: hazaárulás és hűtlenség. Amiért halál jár...)

Mitrovits Miklós fontos, hiánypótló kötete révén alapos betekintést nyerhetünk a hivatalos magyar–lengyel (párt- és kormány)kapcsolatok történetébe, amely valamilyen módon a Lengyelország, a lengyel kultúra és történelem iránt érdeklődőkre is befolyással volt. Ha másként nem, a fennálló politikai rendszer ellen való lázadásban. Fontos volna a „szelíd lázadók” szemszögéből is számba venni a jelzett kor magyar–lengyel kapcsolatainak históriáját.

Arc (monotípiá, olaj, papír)